

КЊИЖЕВНОСТ НА ИНТЕРНЕТУ: ПРОИЗВОД ИЛИ САМО ТЕКСТ

Већ крајем XX и почетком XXI века бележи се велики утицај глобализације у свим областима људског деловања, укључујући и хуманистичке и друштвене науке, књижевност и уметност. На пољу проучавања науке о књижевности уочава се велики помак и промена интересовања проучавања од националне књижевности и културе до глобалне и интернет књижевности. Разматрајући распрострањеност и развој књижевности на интернету, овај рад ће полазећи од новоисторијске претпоставке о нужном преплитању текста и контекста и чињенице да се свако дело може анализирати кроз контекст аутора, контекст дела и контекст читаоца, испитати применљивост тих претпоставки на књижевност објављену на интернету. Док контекст аутора традиционалног штампаног књижевног текста разматра биографске, националне, културне и друштвене елементе времена у којем је стварао, код књижевног текста на интернету он се у потпуности мења и даје предност контексту дела и читаоца. Само ауторство постаје маргинализован и често изостављен елемент једног књижевног текста на интернету, који у време глобализације негира важност истицања времена или места његовог настанка. Том уједињујућем аспекту културне глобализације помаже и доминантност енглеског језика којим пишу аутори широм света, а који у својој основи нема национални дух већ дух и осећај тржишта за које се пише.

Књижевни текст се не може посматрати изоловано од контекста дела, па се тако мора бавити и хипертекстом, односно свим оним што окружује текст и чиме је тај текст повезан. Поред одговора на питање шта је то хипертекст, овај рад ће разматрати шта све може бити контекст књижевног дела на интернету. За разлику од контекста традиционалног штампаног текста, контекст књижевног текста на интернету обухвата и све оне линкове, слике и рекламе које стоје уз текст, а које својом садржином не морају бити нужно повезане са њим. Илустровањем наведеног кроз примере интернет књижевних текстова појединих аутора новије или старије генерације даће се одговор на питање да ли глобализација утиче на то да књижевно дело посматрамо само као производ који се чита, или као и онај који се и купује и продаје. Разматрајући контекст књижевног дела у раду ће се говорити и о полазиштима глобализације, која би требало да заступа униформност и једнакост, али ће такође бити речи и о скривеним

* violetavesic@gmail.com

идеологијама које стоје иза тих претпоставки и утичу на читаоце или конзументе ширењем властитих ставова.

Контекст читаоца традиционалне књижевности некада је карактерисала приватност. Међутим, оно што карактерише читаоца интернет књижевности је пре свега брига за сигурност, заштићеност шифре, доступност или недоступност одређених материјала. Док глобализација истиче важност једнакости у смислу униформности, она такође захтева и различитости, које се осликавају у читаоцима, појединцима, који своје ставове међусобно размењују или оцењују на „маргинама” текста. Да ли постоје маргине интернет текста и да ли су то заправо разне блог дискусије, биће такође једно од питања на које ће овај рад покушати да понуди одговор.

У последњем делу рада даће се одговор на питање да ли је књижевност на интернету само паралелни појам традиционалној књижевности или је пре њена будућност и нужни потомак глобализације.

Последњих година XX и почетком XXI века глобализација заузима место којим су некада владали теоријски приступи у свим областима људског деловања, па тако и у пољу хуманистичких наука. Под утицајем глобализације као последњег израза западњачког модерног доба, демократија и слободно тржиште постали су главни циљеви развоја људског друштва. Реч глобализација, која описује међународне економске токове, улази у употребу почетком шездесетих година XX века и то највише заслугом канадског теоретичара за медије Маршала Меклуана (Marshall McLuhan). Овај први просветитељ глобализације и револуције модерне комуникације истакао је у свом раду објављеном 1964. године да је електронизацијом свет престао да буде обично село. Електронска брзина повезивања свих друштвених и политичких функција довела је до раста свести човечанста о неопходној одговорности. У данашње време, та одговорност постаје још већа, а највећим делом заслугом интернета (Логан 2010: 41).

Меклуан је можда био први који је популарисао и разматрао термин „глобализација”, „глобално село” и његове друштвене последице. Револуционарне у време појављивања, његове идеје су суштински измениле начин на који су људи размишљали о медијима, технологији и комуникацији. Ипак, он није био први који је размишљао о уједињујућој снази комуникацијске технологије. У интервјуу за часопис *Колијерс (Colliers)*, Никола Тесла је 1926. године изјавио да ће усавршавањем и потпуном применом бежичне технологије цео свет постати један огроман нервни систем, да ћемо тада бити у могућности да комуницирамо једни са другима без обзира на удаљеност и да ће уређаји којима ћемо ту комуникацију обављати бити знатно једноставнији у односу на данашње телефоне (Тесла 1926).

Под утицајем глобализације на пољу књижевности уочава се очигледна промена и помак поља проучавања од националне књижевности

и културе до глобалне књижевности и интернет књижевности, те развој и ширење поменутог нервног система. Нешто најзначајније што оваква промена доноси је слабљење претходно установљеног јаког центра и попуштање маргина. То доводи и до смањења раније јасно изражених разлика, флексибилнијих хијерархија и различитих и потпуно страних идеологија. Глобализација у књижевности је повезана пре свега са тим изваннационалним, децентрализованим, деканонизованим различитостима са акцентом на заокрет од идентификације са етничким националним групама ка универзалним моделима који покривају све културе, империје, колоније, језике, религије и претварају стари појам светске књижевности у глобалну књижевност (Тлостанова 2005: 72). Иако су се бројни аутори у својим разматрањима задржали на локалним и националним темама у ери глобализације, све је већи број оних који се могу назвати глобалним писцима, попут Хенрија Џејмса, који је, иако Американац рођењем, провео већи део живота у Европи и писао о америчком друштву, за које поставља питање да ли га је добро познавао.

Уједињујући аспект културне глобализације можда је најизраженији у доминацији англофоне књижевности и енглеског језика као светског језика. Иако многи аутори у свету бирају енглески језик као језик писане речи, то не значи да енглески умањује или истиче њихову националну припадност. Чињеница да бројни аутори пишу на енглеском језику не значи да су они по аутоматизму Британци или Американци или да пишу британску или америчку књижевност. Енглески језик којим пишу аутори широм света у својој основи нема национални дух, већ дух и осећај тржишта за које се пише, а што се и издваја као основни циљ глобализације. С обзиром на чињеницу да је енглески језик, светски језик, дела писана на енглеском језику прочитаће знатно већи број људи, него да су писана на матерњем језику аутора, а самим тим ће и зарада од продатих дела бити знатно већа (Таби 2010: 18). У академским круговима, на факултетима, универзитетима и институтима спровode се истраживања, која да би се објавила у значајнијим научним часописима неопходно је да буду написана на енглеском језику. У овим научним круговима, значај глобализације испољава се управо у дисеминацији радова научника и истраживача, чији их језик чини доступним људима широм света. На тај начин сам енглески језик губи свој национални карактер и од националног и локалног постаје глобални. Стога се у науци о књижевности под утицајем глобализације тежи ка тексту који нема неку јасну повезаност са временом и местом, нацијом и државом, а најидеалнији је у том случају текст на интернету (Тлостанова 2005: 59-60). Различитост у нацији и култури код књижевности на интернету постаје нешто што не раздваја људе већ их језиком спаја. Уколико узмемо било који текст на интернету и пошаљемо га било коме у свету, не морамо бринути о томе да ли ће његова рецепција бити успешна. Готово истог тренутка можемо превести дело са једног језика на други. Ипак, поставља се питање да ли је могуће превести и све

оне културне и националне разлике. Чињеница је да превођењем долази до извесног степена њихове унификације. Нова, глобална, интернет књижевност упућена је стога свима, без обзира којим језиком говоре или којој култури припадају. Ниједан језик и ниједна књижевност нису више страни (Таби 2011: 7).

Текст објављен на интернету, наизглед ослобођен напред наведених веза, погодан је за примену новоисторијског критичког приступа и испитивање преплитања три контекста: контекста аутора, дела и читаоца, као и код традиционалног штампаног текста. Ипак, док нови историзам примењен на традиционални књижевни текст разматра биографске националне, културне и друштвене елементе времена у којем је један аутор стварао, код књижевног текста на интернету предност се више даје контексту дела и читаоца. Преведени на енглески језик, књижевни текстови писани на кинеском, јапанском, француском или шпанском, посматрају се искључиво кроз нови контекст дела и контекст читаоца. Интернет сајтови на којима су објављени често не садрже значајније белешке о аутору, а бројни су и они који име аутора и не наводе. Модеран читалац суочен са новим, модерним интернет текстом због тога и нема избора, па и не разматра утицај и контекст аутора приликом анализе једног дела. С друге стране, оно што свакако у његовом тумачењу није изгубљено јесу контекст самог дела и контекст читаоца.

Као пример напред наведеног узећемо збирку поезије Филис Витли, прве афроамеричке песникиње. Већ претходном реченицом почињемо да разматрамо контекст аутора – Афроамериканка, црнкиња, прва песникиња. Корице њене прве збирке, *Песме о различитим темама, религиозним и моралним (Poems on Various Subjects, Religious and Moral)*, упућују нас на то. На корицама лик младе девојке, црнкиње, а на првим страницама, поред њених биографских података, у којима сазнајемо да је самостално са само шеснаест година научила енглески и латински језик и да је могла да чита и неке од најтежих делова Библије, наилазимо и на потврду веродостојности рукописа коју је потписао Џон Хенкок, а која је у то време била неопходна с обзиром на чињеницу да су сви сумњали у способност једне Афроамериканке да напише дела таквог квалитета (Витли 1773: 3). Већ ове прве странице и пре но што почнемо са читањем дела Филис Витли упућују на то да мало боље истражимо контекст аутора, њен долазак у Америку, живот код породице Џона Витлија, прва дела, интеракцију са другим ауторима и пријем са обе стране Атлантика.

С друге стране, уколико нисмо у могућности да позајмимо или купимо напред наведену збирку, једноставним укуцавањем имена и презимена ауторке, њене збирке поезије или одређених наслова садржаних у њој, у интернет претраживачу „Гугл“ („Google“), отвориће нам се низ интернет страница различитих садржаја. Као пример једног књижевног текста на интернету посматраћемо поезију Филис Витли на интернет сајту „www.poemhunter.com“. Претраживањем овог интернет сајта закључујемо

да су задовољена сва три контекста, јер су модерни читаоци у могућности да прочитају и биографску белешку о аутору, као и попис њених најважнијих дела. Поред текста налази се и слика коју налазимо и на корицама штампаног издања. Ипак, уколико приликом претраживања добијених резултата за Филис Витли отворимо интернет сајт „www.gleeditions.com“, наићи ћемо на само једну песму Филис Витли, „О томе како сам доведена из Африке у Америку“ („On Being Brought from Africa to America“), поред које не постоји ништа сем имена ауторке. Како наводе уредници овог интернет сајта, њихов циљ је да ова електронска збирка одабране поезије и прозе упозна модерног читаоца са значајним прозним и поетским делима, упућујући га да самостално анализира и учествује у уређивању истих.

Књижевни текст се по мишљењу новоисторичара не може посматрати изоловано од контекста дела, тј. свега онога што текст окружује и са чим га можемо повезати. Тако би анализа контекста збирке поезије Филис Витли разматрала начин њеног издавања, људе који су потписали ово издање и омогућили његово штампање, тешкоће са којима се сусретала једна Афроамериканка приликом објављивања песама у то време, политичку и друштвену ситуацију која је могла послужити ауторки за објављивање исте и сл. Ипак, код књижевног текста на интернету, ова анализа је мало друкчија. У њој традиционални штампани текст стоји наспрам хипертекста и хипермедијског текста тј. скупа сродних информација исказаних у текстуалном, графичком, видео или звучном облику, а који се односе на један сложени појам. Проучавањем књижевног текста на интернету наука о књижевности се стога не бави више само текстом, већ је приморана да одговори и на изазове савремености и узме у обзир једно ново окружење текста. Контекст књижевног текста на интернету не представља више само друштво и култура под чијим је утицајем настао, већ све оне рекламе које стоје уз текст на интернет страницама, а које својом садржином могу бити потпуно друкчије од самог текста. На тај начин и књижевни текст на интернету у доба глобализације посматрамо само као производ или робу која се чита, купује или продаје (Ткалец 2009: 52). Уколико се вратимо на пример интернет сајта „www.poemhunter.com“ и резултате претраге за Филис Витли, уочићемо да поред линкова који нас воде ка делима ове ауторке постоји и реклама за онлајн куповину курсева за кување, пројектовање, баштованство и сл., а при дну странице се налазе и линкови за „Фејсбук“ (Facebook), „Твитер“ (Twitter), „Гугл +“ (Google +) и „Пинтерест“ (Pinterest) друштвене мреже. Даљим отварањем појединачних дела, рекламе се смењују па наилазимо на рекламу за тарот гледање у карте, линк за игрицу „Империја“ („Imperia“), као и линк наше интернет странице за онлајн школу страних језика. Иако првобитно одушевљени шаренилом које једна оваква интернет страница пружа, убрзо схватамо да смо од читања неког књижевног текста прешли на разгледање реклама за биоскоп или најновији производ за мршављење.

Визуелни ефекат текстова на интернету је веома наглашен. Њега не можемо оспорити ни код традиционалне књижевности, али се код ње он завршава избором корица, фонта, прелома и илустрација. С друге стране, интернет сајтови имају могућност украшавања на свакој страници. На тај начин, да ли ћемо неки текст прочитати или не, зависи не само од његове садржине већ и од целокупног изгледа странице на којој је објављен. Иако књижевни текст на интернету у духу глобализације не губи на својој вредности у односу на традиционални штампани текст, он свесно или несвесно намеће читаоцу нове садржаје (Ткалец 2009: 55). Предност књижевног текста на интернету је што у модерно доба преузима традиционалну улогу библиотекара, па упућује читаоце на линкове ка другим књижевним текстовима или ауторима који се баве сличним темама. На страници посвећеној ауторки Филис Витли, интернет сајт „www.poemhunter.com“ упућује читаоце да су они који су прочитали страницу о Витлијевој прочитали такође и странице о Ен Бредстрит, Ен Секстон, Џисус Џејмс Лоро, Амелији Опи, Волту Витману итд. Поред овог линка, на овој страници постоји још један који даје попис неких других класика, а који би могли бити од интереса за читаоца.

Да би књижевни текстови на интернету стајали равноправно поред традиционалних књижевних текстова, неопходно је испунити услов да интернет сајт са својим бројним страницама постане место сусрета аутора и читаоца, чиме се и испуњава преплитање два контекста: контекста аутора и читаоца. Сусрет аутора и читаоца традиционалног књижевног текста може се илустровати примером неких личних копија памфлета Бенцамина Френклина. Док је припремао критику Закона о печатима а уједно и одбрану колонијалних права, Френклин је проводио много времена одговарајући на аргументе лондонских памфлетиста. Из тог периода треба поменути бројне памфлете и књиге које је читао и на њиховим маргинама исписивао коментаре. Ови коментари били су његове прве мисли и њима је бележио своје расположење у тренутку читања. Они се могу тумачити и као прве верзије политичких есеја које је писао у годинама које су претходиле револуцији. Маргина одштампане странице представљала је на тај начин место сусрета аутора и читаоца. Оног тренутка када читалац испише свој коментар на књизи, она престаје да буде једнострана и постаје обострана, дијалог између аутора и читаоца (Крејн 1957: 163-176). У модерно доба, маргине штампаног текста замењене су блог дискусијама, које се налазе или на засебним страницама или непосредно испод текста и које представљају могућност да се одмах добије повратна информација од читаоца и на тај начин изврши утицај на аутора, али и на друге читаоце, који исти текст буду читали касније. Улога блог дискусија није ни у ком случају сагледавање истине, већ пре стварање репрезентативне и реторички ефикасне изјаве која ће циркулисати у најширој могућој јавности. Овакве дискусије су попут напомена на маргинама Френклинових памфлета, које једном састављене чине нови текст. Блог дискусије су значајне и у

историјском погледу јер указују на поље интересовања и истраживања неког истраживача. Ипак, попут исписаних маргина штампаних текстова и ове материјале треба сматрати приватним и интерним дискусијама које не подлежу књижевној анализи (Таби 2011: 22). Блог дискусије су значајне и због тога што поврћују да контекст аутора текстова објављених на интернету постаје мање важан или се у потпуности занемарује. У прилог томе говоре коментари појединих читалаца након текста, који занемарујући кратку, али ипак постојећу белешку о ауторки и времену у којем је живела и стварала похваљују њен рад и охрабрују је да настави са истим. С друге стране, важност националног и јединственог се губи јер песма једне Афроамериканке и робиње постаје манифест и предмет расправе не само Афроамериканаца, већ и припадника осталих националности, црне, беле или жуте боје коже, а који су се нашли у сличној ситуацији као и ауторка. Национално осећање и борба за припадност постаје глобална жеља која вероватно није нешто ново, већ постоји већ дужи низ година, али постаје транспарентна напредовањем глобализације и откривањем идентитета читалачке публике.

Сусрет традиционалног и интернет књижевног текста са читаоцем је такође друкчији. За разлику од апстрактног и замишљеног читаоца традиционалног штампаног текста, о чијој култури и националности не знамо ништа, читалачка публика интернет текстова је посебна у том погледу што ставља акценат на различитост (Таби 2011: 23-24). Сваки читалац или конзумент је носилац одређене културе и посебних интересовања, која се износе у међусобном разговору. Иако је глобално у једном смислу значења и заједничко и уједињујуће, различитост као моћна карактеристика модерног доба захтева транскултуралне тенденције. Из тога закључујемо да глобализација на својим поларитетима има два супротстављена полазишта – уједињавање и транскултуралност, а сама глобализација кроз интеракцију истих подразумева брисање граница и њихову комплементарност (Тлостанова 2005: 58). Ипак, негативна страна овакве транспарентности читалаца интернет књижевности је стална брига за очување приватности која је красила читаоце традиционалних штампаних текстова. Тако да бисмо постали учесник неке од поменутих онлајн дискусија и оставили свој коментар о неком делу или супротставили сопствено мишљење са мишљењем неког другог читаоца, проучаваоца или критичара истог дела неопходно је да направимо кориснички профил и заштитимо идентитет личним корисничким именом и шифром.

Преплитање три контекста интернет књижевних текстова видљиво је и у томе што приликом претраживања резултата за одређеног аутора или дело добијамо и на десетине страница са текстовима књижевних критичара који су дали свој осврт и тумачење дела појединих аутора. Могућност интернета да на овај начин повеже дела из прошлости са овима из садашњости и остави место онима из будућности, и да на тај начин оствари комуникацију међу њима, једно је од главних полазишта овог рада. Нека у

„ПДФ“ (PDF), нека у „Мајкрософт Ворд“ (Microsoft Word) формату, нека бесплатна, а нека заштићена и ограничена претплатом, књижевна дела на интернету нуде значајан корпус свим истраживачима, критичарима, студентима и професорима књижевности.

Многи истраживачи књижевности у доба глобализације сматрају да је књижевност потомак исте, а узимајући у обзир нове начине њеног настанка, ширења текстова у модерно доба, као и губитак разлике између страних и домаћих текстова. У данашње доба интернета, многи теоретичари не предвиђају светлу будућност традиционалне књижевности. Због брисања неких параметара који су раније јасно исцртали канон светске књижевности акцентовањем националне традиције, данас је јасно видљива промена и бојазан да традиционална књижевност неће опстати у трци са интернетом и да чак и уколико потпуно не нестане, да ће остати значајна само као продукт једне идеологије, културе и институција. Ипак, треба нагласити да интернет и његова популарност сигурно неће угрозити традиционалну културу читања, јер природа књижевних текстова остаје иста, непромењена, а сама компјутерска технологија не мења принципе и метафоре књижевне културе, која је такође у основи текстова на интернету (Еко 1996: 304).

Виљем Позон (William Pauson) у својој студији *Књижевна култура у трансформисаном свету: будућност хуманистичких наука (Literary Culture in a World Transformed: A Future for the Humanities)* поставља питање да ли је традиционална књижевност ствар прошлост, да ли њена зависност од штампе онемогућава њено преживљавање у доба глобализације и електронизације. Како истиче, оно што је сигурно је да у времену које је трансформисано технолошким, економским и еколошким променама, статус и улога традиционалне књижевне културе су у далеко мање сигурном положају него пре неколико векова и да ће преживети, само уколико и читање и писање постане атрактивније и визуелно пожељније у комуникацији и средини где се за своје место мора такмичити са осталим медијима, а ми закључујемо да је то у првом реду са интернетом (Таби 2011: 14).

Литература

- Крејн 1957: V. W. Crane, „Franklin’s Marginalia and the Lost 'Treatise' on Empire”, *Papers of the Michigan Academy of Science, Arts and Letters*, Vol. 42, 163-176.
- Еко 1997: U. Eco, „Afterword”, *The Future of the Book*, Berkeley: University of California Press, 295-306.
- Логан 2010: R. K. Logan, *Understanding New Media: Extending Marshall McLuhan*, New York: Peter Lang.

- Таби 2010: J. Tabbi, „Electronic Literature as World Literature; or, The Universality of Writing under Constraint”, *Poetics Today*, Vol. 31, No. 1, 17-50.
- Таби 2011: J. Tabbi, „New Media: Its Utility and Liability for Literature and for Life”, *International Workshop on Databases and Bibliographic Standards for Electronic Literature*.
- <http://remixthebook.com/new-media-its-utility-and-liability-for-literature-and-for-life> (преузето 15.01. 2013).
- Тесла 1926: N. Tesla, „An Interview with Nikola Tesla 'When Woman is Boss'“, *Colliers*, January, 30. <http://tfcbooks.com/tesla/1926-01-30.htm> (преузето 02.03. 2013).
- Ткалец 2009: G. Tkalec, „У хипермаркету хипертекста: Књижевни текст на интернету“, *Nova Croatica*, Загреб, том III, бр. 3, 51-60.
- Тлостанова 2005: M. Tlostanova, „Literature and Globalization“, *Interlitteraria*, No. 10, 57-73.
- Витли 1773: P. Wheatley, *Poems on Various Subjects, Religious and Moral*, London: A. Bell.
- <http://www.poemhunter.com/phillis-wheatley/> (преузето 15.03. 2013).
- <http://www.poemhunter.com/poem/on-being-brought-from-africa-to-america/> (преузето 15.01. 2013).
- <http://www.gleeditions.com/fromafricatoamerica/students/pages.asp?lid=307&pg=5> (преузето 15.01. 2013).